

28. Боевой состав Советской Армии, ч.4 (январь-декабрь 1944 г.). – М.: Воениздат, 1988. – 434 с.
 29. http://www.soldat.ru/dos/casualties/book/chapter_101.htm.

Репин И.В.

Академия сухопутных войск

ОСВОБОЖДЕНИЕ ТЕРРИТОРИИ ЗАКАРПАТЬЯ В ХОДЕ КАРПАТСКО-УЖГОРОДСКОЙ ОПЕРАЦИИ ВОЙСК КРАСНОЙ АРМИИ (ОКТЯБРЬ 1944 ГОДА)

Аннотация

В статье освещено ход боевых действий войск Красной Армии в гористо-лесистой местности во время проведения Карпатско-Ужгородской наступательной операции. Проанализовано решение командующего 4 Украинским фронтом на преодоление Главного Карпатского хребта и основные этапы наступления войск 18 армии, 17 гв. стрелкового корпуса по освобождению территории Закарпатья в октябре 1944 года. Показан боевой состав, численность и людские потери в Восточно-Карпатской операции.

Ключевые слова: война, фронт, армия, корпус, операция, Восточные Карпаты.

Repin I.V.

The Army Academy

LIBERATION OF TRANSCARPATIA DURING THE CARPATHIAN-UZHGOROD OPERETION OF THE RED ARMY (OCTOBER 1944)

Summary

In the article, the course of battle of the Red Army in the mountain and wooded areas during the Carpathian-Uzhgorod offensive is eliminated. Decisions of the Commander of the 4th Ukrainian Front to overcome the chain of the Carpathian Mountains and milestones of offensive of the 18th Army and the 17th Guards and Rifle Corps of the liberation of Transcarpathia in October 1944 are analyzed. The combat strength, the number of troops and the human cost of the East-Carpathian Operation are shown.

Keywords: war, front, army, corps, operation, Eastern Carpathians.

УДК 94(477.7)+329.61

ШЕСТИДЕСЯТНИЦТВО І ПРАВОЗАХИСНИЙ РУХ НА ПІВДНІ УКРАЇНСЬКОЇ РСР ІІ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Шпак Д.О.

Миколаївська філія

Київського національного університету культури і мистецтв

У статті розкрито причини виникнення та узагальнено подано особливості формування й розвитку шестидесятицтва та правозахисного руху на Півдні Української РСР, спираючись на праці попередників та деякі архівні матеріали. Окрім того, подано власну періодизацію опозиційного руху у зазначеному регіоні УРСР. Стаття розрахована на студентів вищих навчальних закладів історичних спеціальностей.

Ключові слова: опозиційний рух, дисидентський рух, шестидесятицтво, правозахисний рух, Південь Української РСР.

Постановка проблеми. Дослідження такого феноменального явища в історії України ХХ сторіччя як опозиційний рух радянському режимові, залишається і сьогодні вкрай актуальним, незважаючи на той факт, що загалом й в цілому, здавалося б, проблема виникнення, становлення й розвитку дисидентства в Українській РСР вже вивчена майже в повному обсязі. Але відкриття доступу до спецховищ та архівів колишній радянських спецслужб, апеляційних судів, які ще не так давно залишалися недоступними для науковців, дає можливість останнім ознайомитися з раніше невідомими сторінками багаторічної боротьби нонконформістської інтелігенції, а отже переглянути,

на основі нових матеріалів, усталені раніше підходи та висновки, і в кінцевому підсумку, об'єктивно відтворити повну картину історії нашої країни радянської доби. Окрім того, у сучасних суспільно-політичних реаліях в яких опинилася Україна, все більше зростає громадський і політичний інтерес до теоретичної сутності та історії опозиційного руху компартійно-радянському ідеологічному диктату, як явища, що дозволяє виявити найбільш проблемні, болючі точки у еволюції української національної свідомості. Проблема набуває все більшого значення та масштабності. Адже втілюючи у собі одвічні ідейні прагнення українців, дисидентський рух яскраво відобразив боротьбу думок з іс-

тотних питань того часу – громадсько-політичних, культурного відродження, національного самовизначення. Він виявив широкий спектр альтернатив суспільного й державного розвитку, пов'язаних з самобутністю і запозиченням світового досвіду, релігійної моральності і атеїзмом, інтернаціоналізмом і націоналізмом і т. д. Зазначені проблеми зберігають свою актуальність і на сучасному етапі української історії.

Актуальність полягає також і у тому, що неупереджене, об'єктивне вивчення еволюції явища у південному регіоні нашої держави сьогодні має й істотне політичне значення, враховуючи соціально-політичні особливості регіону та ті обставини, в яких опозиційний рух розвивався у радянські часи. Навіть і сьогодні у деяких суспільно-політичних діячів виникають сумніви щодо того, чи існував насправді рух інакомислення на Півдні УРСР, не говорячи вже про використання для позначення явища поняття «опозиція». Але, завдяки вітчизняним історикам останнім часом отримали значний розвиток регіональні дослідження, які внесли важливі «регіональні пазли» у складну мозаїку феноменального явища, яке сьогодні нам відоме як «опозиційний рух», і які дають фактичні підстави стверджувати що і Південь України не залишився осторонь. Феноменальність опозиційного руху криється в його соціальному характері, як писав у свій час Г. Касьянов, тривалості існування й парадоксальності, завдяки чому він одночасно є вже історією і сучасністю, перебуває в минулому й сьогодні. Парадоксальною була також поява опозиційного руху – породжений радянською системою, він виріс із неї і боровся проти неї, нерідко спираючись на її ідейні засади, юридичні норми і прецеденти. Самі учасники руху опору в більшості своїй були породженням авторитарної системи, виховані нею, й до сьогодні несуть на собі її відбиток. Г. Касьянов дуже вдало зазначив, що опозиційний рух у багатьох своїх проявах став завершенням майже вікової духовно-політичної еволюції української інтелігенції, підсумком розвитку її ідейної традиції.

Розглядаючи шестидесятництво як один з найпомітніших проявів опозиційного руху, слід зауважити, що під цим явищем не мається на увазі широкий, масовий рух з чітко визначеною політичною програмою, організаційною структурою та іншими необхідними атрибутами, що перш за все стосується Півдня нашої держави. Південний регіон України, в якому найбільший відсоток російськомовного міського населення, загалом не одразу зрозумів належним чином еволюцію духовного світу української інтелігенції, намагання її неконформістської частини оновити радянський лад шляхом впровадження реформ. Але це не є підставою для ствердження та сумнівів щодо того, чи існував насправді рух шестидесятництва, чи правозахисний, на Півдні України. Рух шестидесятництва, на початку 60-х років ХХ ст., отримав резонанс в усіх великих містах Української РСР, зачепив усі її регіони. Ідеї й прагнення шестидесятників, правозахисників знайшли своє місце й серед творчої і наукової інтелігенції, студентства Південної України, що підтверджує низка історичних фактів. Навіть, спираючись на результати досліджень істориків, можна стверджувати, що м. Одеса у радянські часи стала своєрідною «столицею» південноукраїнських дисидентів. Отже, безсумнівно, проблема вивчення антирадянських проявів, релігійного неконформізму, прагнень відродження національної мови та культури серед населення південного регіону країни залишається і по сьогодні вкрай актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У різних аспектах проблема генезису й еволюції феномену шестидесятництва та правозахисного руху в

СРСР, і в Українській РСР зокрема, представлена у працях І. Кривдіної [1], В. Янко [2], Г. Гончарука й О. Нагайцева [3], М. Вівчарика [4], С. Ярошенка [5], М. Брегеда [6] та інших вітчизняних науковців, серед яких не можна не згадати таких видатних істориків нашого часу як от О. Бажан, Г. Касьянов, Ю. Курносів, Б. Захаров, С. Макаруч, А. Русначенко. Чималий інтерес викликають публікації російських колег, в яких подано ґрунтовний аналіз професійної, національної і територіальної структури руху, наприклад С. Серебрякової [7], А. Гаврилової [8], М. Стрільця [9], І. Гарькіна й Л. Королевої [10] та ін.

Поняття і категорії. Виходячи з проблематики запропонованої роботи, вважаємо доцільним, насамперед, визначити наше розуміння таких понять як «дисидентський рух», «опозиційний рух», «правозахисний рух», «шестидесятництво» та їх співвідношення. Питанню співвідношення понять «опозиційний» та «дисидентський рух» у контексті радянського та сучасного українського права, автор даної статті присвятив окрему доповідь, що була опублікована у збірнику матеріалів ХХІ Міжнародної історико-правової конференції «Поняття, терміни і категорії історико-правової науки» [11].

У «Довіднику з історії України» «дисидентство» характеризується як «виступ проти існуючого державного порядку або загальноприйнятих існуючих норм певної країни, протистояння офіційній ідеології і політиці» [12, с. 211], а в «Малому словнику з історії України» «дисидентами» вважають «учасників опозиційного руху кінця 1950-х – середини 80-х рр., які виступали за демократизацію суспільства, дотримання прав і свобод людини; в неросійських республіках – за національні права, власну державність» [13, с. 133-134]. Для Ю. Зайцева та інших дослідників дисидентства в СРСР, характерний підхід, згідно з яким поняття «опозиційний рух» розглядається як синонім поняття «дисидентський рух». Найбільш же повно еволюція понять «опозиційний рух» і «дисидентство» в українській історіографії представлена в дисертації Л. Ведмідь, яка вважає, що поняття «опозиційний рух» можна використовувати в будь-якому випадку» [14, с. 35-36]. Ми ж вважаємо, що ці поняття не можна повністю отожднювати, і розглядаємо їх у співвідношенні загального до конкретного, оскільки опозиційний рух, по своїй суті, завжди є політичним, дисидентський – може бути аполітичним. Звичайно ж, питання наскільки аполітичним може бути протистояння в суспільстві, в якому держава і партія претендують на повний контроль, залишається відкритим.

Правозахисний рух – окремий напрям опозиційного руху в СРСР, зосереджений насамперед на відстоюванні громадянських прав і свобод громадян, гарантованих Конституцією СРСР (та відповідними їй Конституціями радянських республік (свобода слова, друку, демонстрацій, асоціацій та ін.)), незалежно від приналежності активістів до будь-яких соціальних, національних або світоглядних груп і організацій.

Найвідомішою формою боротьби проти тоталітаризму було шестидесятництво. Як зазначено в універсальній інтернет-енциклопедії «Вікіпедія», під «шестидесятництвом» розуміється нова генерація радянської та української національної інтелігенції, що ввійшла у культуру та політику в СРСР в другій половині 1950-х минулого сторіччя – у період тимчасового послаблення комуністично-більшовицького тоталітаризму та хрущовської «відлиги» і найповніше себе творчо виявила на початку та в середині 1960-х років (звідси й назва). Явище шестидесятництва не можна розглядати поза контексту опозиційного руху в УРСР, і розглядається автором статті в якості одного з напрямків проявів неконформізму [15], яке у процесі свого розвитку

переростає з виключно культурницького руху до правозахисного, а в окремих регіонах України до політичного національно-орієнтованого руху спротиву радянському режимові.

Мета статті: розкрити причини виникнення та узагальнено подати особливості формування й розвитку шестидесятиництва та правозахисного руху на Півдні Української РСР, спираючись на праці попередників та деякі архівні матеріали.

Виклад основного матеріалу. До передумов, які сприяли появі явища шестидесятиництва, історики відносять процес десталінізації, а також вплив підпільного і повстанського руху на західноукраїнських землях та необхідності вироблення у пост-сталінський період нових методів боротьби, зокрема ненасильницьких, а також стратегії та тактики цієї боротьби [16, с. 81]. Саме в цей час населення Півдня України почало критично ставитися до керівників СРСР. Усе частіше стали проявлятися питання: «Чому питання про Й. Сталіна не біло відразу вирішено на ХХ з'їзді партії?» [17, арк. 41], де були члени ЦК КППС, коли Й. Сталін допускав такі грубі помилки?» [18, арк. 218], «Чи працюють зараз в органах держбезпеки і внутрішніх справ ті, що працювали там у період культу особи?» [19, арк. 101]. Вказані питання допомагали пробуджувати національну свідомість, виховувати нове покоління борців за демократичні свободи.

Ідейне визрівання шестидесятиників починалося з культурництва, як це вже не вперше траплялося в історії України. Згуртовуючись, вони звертали свої погляди передусім на стан національної культури: боролися за захист рідної мови, популяризацію здобутків літератури, мистецтва, вивчення і пропаганду вітчизняної історії, виступали проти ідеологічних штампів «соціалістичного реалізму». Шестидесятники прагнули оновити радянський лад через впровадження реформ. Серед них була популярна теза «соціалізм з людським обличчям». Вони щиро вірили в те, що радянський і західноєвропейський соціалізм – це однопорядкові явища, що існуючому в СРСР суспільно-політичному ладу можна надати за допомогою реформ людське обличчя. Поява таких рис як орієнтація на загальнолюдські цінності, самоповага, індивідуалізм, неприйняття несправедливості стала першою ознакою внутрішньої деградації тоталітарної системи [20, с. 29-30]. Шестидесятицтво було неоднорідним, як за складом та колом порушених проблем, так і за підходами щодо їх вирішення. Тому в їх діяльності виділяють культурницький етап та етап жорсткого протистояння з владою.

12 листопада 1958 р. Пленум ЦК КППС ухвалив Постанову «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти». 17 квітня 1959 р. Верховна Рада УРСР «підтвердила Постанову, метою якої став перехід українського шкільництва на російську мову і поступова русифікація України» [21, с. 104]. На 1959 р. у школах з українською мовою викладання навчалося до 70% дітей, а з російською – до 30% відповідно. Зрозуміло, що батьки з метою полегшити дітям майбутню кар'єру обирали у школах великих міст Миколаївської, Одеської, Херсонської та Запорізької областей російську мову навчання. Це свідчить про те, що українська мова не була обов'язковою для вивчення у школах, при тому що потреба у викладачах української мови та літератури у селах була значною. Така дискримінація української мови викликала незадоволення з боку сільського населення та вчителів, і тому культурництво як форма діяльності була протиставлена русифікаторській практиці компартійно-радянського керівництва Москви і Києва та пасивності у національних питаннях зрусифікованого міщанства українських міст Півдня України.

Вище приведений зовні демократичний проект, мав сприяти русифікації народної освіти, причому найефективніше, оскільки ініціатива йшла знизу, від батьків. Навіть високопоставлені компартійно-радянські чиновники змушені були в процесі дискусії заявити, що українська мова має залишитися обов'язковою для вивчення в російськомовних школах. У грудні 1958 р. у газеті «Правда» з'явилася стаття М. Бажана і М. Рильського «В ім'я людини». Відомі в Радянському Союзі письменники рішуче виступили проти положення про запровадження факультативності у викладанні рідної мови в Україні. На зборах письменників, у клубах творчої молоді, що почали виникати у Миколаєві та в Одесі обговорювалися тези ЦК КППС, і внаслідок цього одноставно була підтримана резолюція київських письменників, в якій було заявлено: «Віддати лише на волю батьків вирішення питання, яку мову в обов'язковому порядку вивчатимуть їх діти, – не можна!» [22, с. 51]. «На партзборах активу вчителів Володимирського району м. Миколаїв учитель Т. Ющенко заявив: «Я вважаю, що на Україні вивчення української і російської мов повинно бути обов'язковим» [23, с. 105]. Однак М. Хрущов виявив твердість і наполіг на тому, щоб у республіканському законі про народну освіту залишився пункт про факультативність української мови. Тому у Одесі та Миколаєві залишилося по кілька невеликих українських шкіл «для статистики». Не випадково, що з такою «статистикою» не була обізнана громадська думка.

На межі 1950-60-х рр. чисельність українців у вищих навчальних закладах республіки була лише 55-62% від числа всіх студентів і 56% – від усіх викладачів [24, с. 25]. Українською мовою читалася по УРСР одна третина лекцій, росіяни при цьому становили тоді 30% усіх студентів. У 1960 р. лише 48,3% спеціалістів з вищою освітою в Україні були українцями [25].

У культурній сфері також йшло тотальне насадження російського репертуару в професійних й аматорських творчих колективах. Яскравим прикладом є програма концерту творчого аматорського клубу заводу імені І. Носенка у Миколаєві, що проходив 26 квітня 1958 р. у радгоспі імені К. Маркса Жовтневого району, у якій «були 22 назви жанрів, але не було жодної української пісні, вірша, навіть українського танцю» [26, с. 107]. Зрозуміло, що така дискримінація української культури викликала незадоволення з боку української творчої інтелігенції.

Організаційне оформлення шестидесятиництва почалося у клубах творчої молоді. Дослідники переконані, що дані осередки поступово перейшли від суто культурницької діяльності до громадської. Згуртовуючись, студентська молодь (здебільшого із звичайних селянських родин) міст Одеси, Миколаєва, Запоріжжя – насамперед філологічних факультетів – у творчих клубах під керівництвом найбільш прогресивних викладачів, звертала свої погляди на відродження національної культури: виступали за захист рідної мови, популяризацію здобутків літератури і мистецтва в народі, вивчення і пропаганду вітчизняної історії. На жаль, їх прагнення та ідеї не завжди поширювалися за межами університету або школи у рідному селі. Поступово коло активістів відродження української культури розширювалося – до їх лав приєднувалися сільські та, навіть вчителі міських шкіл, талановита молодь, літератори [27].

У середині 60-х рр. ХХ ст. у поле зору вищого політичного керівництва України, а також відповідних підрозділів КДБ при РМ УРСР потрапив філологічний факультет Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова. Причиною цього стала зустріч студентів з талановитим українським поетом В. Стусом, на якій відбулася зацікавле-

на розмова про долю української мови, культури, життєвий і творчий шлях тих, хто присвятив себе служінню Україні [28, арк. 153-154].

Літератори та митці, які потрапили в немилість до влади, зазнавали в цей час всіляких утисків. Однак із цього становища було знайдено вихід. Саме в даний період з'явилося таке явище, як самвидав, під яким розуміють позацензурне нелегальне видання поетичних збірок, альманахів, журналів, окремих творів за допомогою машинопису та у рукописному варіанті. Для прискорення процесу розмноження використовувалися копіювальний папір. Автори наголошують на власне українському походженні даного терміну [29, с. 622-623]. О. Бажан визначив «самвидав» як невідконтрольний засіб поширення об'єктивної інформації про Україну [30, с. 357].

При цьому під самвидавом розуміють специфічний засіб існування суспільно значущих текстів, тиражування яких здійснюється поза авторським контролем у процесі їх розповсюдження в читацькому середовищі. Завдяки самвидаву почали поширюватися не лише твори літературного, а й політичного спрямування. Таким чином, поступово літературна та громадська діяльність шестидесятників викликала жорстку реакцію з боку влади, що знайшло свій прояв у репресіях середини 1960-х рр.

На Півдні України було засуджено молодого дисидента-художника П. Отченашенка з Одеси. Група молодих людей на чолі з П. Отченашенком малювала карикатури на М. Хрущова та вивішувала їх в Одесі та Іллічівську разом з гаслами проти його політики. 13 вересня 1963 р. вони прицепили листівку: «Товариші! Вимагай відставки партії Хрущова». У грудні 1963 р. П. Отченашенка було засуджено до 4-х років позбавлення волі [31, с. 45].

Перший відкритий виступ проти масових арештів, відбувся 4 вересня 1965 р. на прем'єрному показі стрічки С. Параджанова «Тіні забутих предків» в столичному кінотеатрі «Київ». І. Дзюба, В. Стус, В. Чорновіл та інші відкрито засудили дії влади та закликали до подібного вчинку громадськість. Першою ж колективною заявою з вимогою гласного розгляду судових справ заарештованих вважається лист сімох учасників руху шестидесятників, діячів науки і культури, адресований ЦК КПРС та ЦК КПУ, написаний у листопаді 1965 р. Даний документ розглядається вченими як прихований протест проти політичних репресій в Україні, який демонстрував наростаюче невдоволення діями влади в середовищі інтелігенції [32, с. 229].

У 1965 р. з'явилося декілька статей про порушення радянською владою елементарних норм національної політики в Українській РСР С. Караванського – найбільш активного громадського діяча м. Одеси, стурбованого зростаючою русифікацією шкільництва та вищої освіти в Україні. Звертаючись з пропозиціями до громадських і державних організацій щодо поліпшення торгівлі україномовними виданнями, збираючи українські книги для бібліотек Кубані, організовуючи передплату на українські видання в робітничих гуртожитках м. Одеси та згуртовуючи навколо себе однодумців, він глибоко вплинув на становлення та розвиток руху шестидесятництва на Півдні УРСР. Після арештів серед української інтелігенції у серпні – вересні 1965 р. С. Караванський прийняв сміливе рішення – він особисто вручив у Києві консулам Польщі та Чехословаччини листи, в яких було викладено матеріали, пов'язані з інтенсивною русифікацією шкільництва та вищої освіти в Українській РСР та з арештами української інтелігенції, за що він і був заарештований і відсидів у таборах до 11 липня 1980 р. [33, с. 65].

З С. Караванським був знайомий ще один відомий опозиціонер Півдня України О. Різників, який

навчався разом з ним та В. Барсуковським на заочному відділі філологічного факультету Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова [34, с. 234].

4 вересня 1965 р. був засуджений на шість років ув'язнення за звинуваченням в антирадянській націоналістичній пропаганді й агітації М. Масютко – художник-поліграфіст, літератор, учитель української мови та креслення в технікумі м. Феодосія, уродженець Херсонщини [35, с. 71]. М. Масютко іноді друкувався в республіканській та обласній пресі Криму та Львова. На ювілей Т. Шевченка у 1964 р. він виступав з доповідями про багатогранну творчість Кобзаря по феодосійському та львівському радіо й телебаченню, за що й повернувся до своєї персони увагу з боку КДБ.

Загалом, у 1965 р. «за вільне слово і незалежну думку» було заарештовано більше двадцяти представників прогресивної інтелігенції. Але на очікування влади – залякати вільнодумців реакція у суспільстві була протилежною, про що свідчить голос протесту, хоча і незначний, проти порушень елементарних прав людини студентства Одеси та Запоріжжя. За виступи з протестами проти політичних арештів були звільнені з роботи декілька викладачів місцевих вузів [36, с. 165].

У квітні 1968 р. 139 осіб звернулися до Генерального секретаря ЦК КПРС Л. Брежнєва, Голови Ради міністрів СРСР О. Косигіна й голови президії Верховної Ради СРСР М. Підгорного з листом протесту проти політичних арештів української інтелігенції і закритих судів 1965-1966 рр. Серед них був 41 вчений, передусім фізико-математичного профілю, у тому числі професори, члени Академії Наук України, 27 робітників різних професій, 21 письменник і літератор, члени Спілки письменників України, 17 митців, серед яких члени Спілки художників України, 10 інженерів, 6 студентів, 4 журналісти, 3 лікарі, 3 викладачі, майстер спорту СРСР, продавець, редактор, бухгалтер, юрист, пенсіонер [37]. У ньому вказувалося, що судові процеси над представниками творчої і наукової інтелігенції проводилися в закритому порядку – всупереч тому, що гарантовано Конституцією СРСР та Конституцією союзних республік та їх карними кодексами. Автори листа підкреслювали, що політичні процеси – це форма придушення інакодумців, громадянської активності й соціальної критики. Вони вбачали в цих процесах виразні симптоми реставрації сталінізму в Україні, висловлюючи глибоку тривогу з приводу такого розвитку подій.

Наступні роки можна охарактеризувати посиленням тиску з боку держави на опозицію, її кристалізацією та зміцненням позицій самвидаву. На початок 1970-х рр. можна говорити про українську опозицію як окрему суспільну силу, з власною інфраструктурою, яка на той час вже мала власний друкований орган – журнал «Український вісник». Його окремі примірники або фрагменти час від часу з'являлися в самих різних регіонах республіки. Як з'ясувалося, поширенням «Українського вісника» займалися Л. Плющ, З. Антонюк, М. Плахотнюк, Н. Строката, колишній житель Первомайська письменник і поет О. Різників, та чимало інших добровільних помічників [38, арк. 52].

У публікаціях українського самвидаву 60-х рр. ХХ ст., таких як «Хроніка опору» та «Серед снігів» В. Мороза, збірки «Українська інтелігенція під судом КДБ», кілька випусків «Українського вісника» та низки іноземних видань у емігрантській пресі називаються 530 осіб, причетних до опозиційного руху. З них 195 (тобто 37%) становлять інженери, вчителі, лікарі, журналісти; 68 – науковці (13%); 58 – письменники та літератори (11%); 35 – митці (7%); 25 – священники Української греко-католиць-

кої церкви в Галичині; 49 – студенти (9%). У тому числі налічувалося 68 робітників (13%), 14 селян (3%), один капітан міліції, один матрос та 21 особа без постійної зайнятості. Причетним до українського опозиційного руху було 79 жінок (14%). Вікова структура діячів руху опору також була різноманітною, але головним чином, особи від 25 до 45 років. Більшість з них, що слід підкреслити, були комсомольцями, декілька членів КІПСР, решта – незначна кількість учасників ОУН та інших націоналістичних організацій [39, с. 52].

На Півдні УРСР також була досить помітною громадська діяльність дисидентів. У Одесі діяли шість активістів руху, які знаходились у центрі уваги органів КДБ та МВС. У Запоріжжі та Миколаєві – три. У Криму – два, та у Херсоні – одна особа [40, с. 78].

В Одесі загальнодемократичний рух був тісно пов'язаний з українським національним рухом та з єврейським рухом за виїзд до Ізраїлю. Одесити Л. Тимчук, Віктор та Катерина Крюкови, почули по «голосах» звернення до світової спільноти московської правозахисниці Л. Богораз з приводу процесу над Гінзбургом, Галансковим, Лашковою та Добровольським. Л. Тимчук і його друзі вийшли на контакт з Л. Богораз і невдовзі долучилися до правозахисного руху: стали активними «підписантами», почали поширювати самвидав. Через Л. Богораз у 1968 р. вони дізналися про активну українську дисидентку-шістдесятницю Н. Строкату – дружину політв'язня С. Караванського. Позналилися, почали приятелювати, обмінюватися самвидавом. Через неї познайомилися з львів'янами – В. Чорноволом, І. Стасів-Калинець, киянами – І. Світличним, О. Мешко та іншими учасниками українського руху опору [41, с. 39]. Ще перед тим, у тому ж 1968 р. Л. Тимчук і В. Крюков шукали однодумців серед знайомих в Одесі. Через В. Судакова вони познайомилися з людьми, які цікавляться самвидавом – В. Ігруновим та О. Риковим. В. Ігрунов почав активно збирати бібліотеку самвидаву. Він організував тиражування самвидаву у фотолабораторії. Якщо оригінал був непридатний для фотокопіювання, його передруковували на друкарській машинці. У тиражуванні брали участь В. Прокопенко, Л. Карабанчук, а накопичував бібліотекар Ю. Городенцев, який потім передав бібліотеку самвидаву П. Бутову [42, с. 39].

Перед владою постала необхідність завдати нищівного удару по опозиції з метою її повного знищення. Широкомасштабні репресії було проведено у січні 1972 р. Щодо кількості осіб заарештованих та засуджених під час цієї хвилі репресій дослідники також не дійшли одностайності. Називаються цифри від 20 до 200 осіб [43].

Першими на себе прийняли удар Н. Строката, О. Різников, І. Дзюба, Є. Сверстюк, В. Чорновіл, Л. Плющ. Слідство тривало півроку. 14-19 травня 1972 р. в Одесі відбувся суд над О. Різником, Н. Строкатою-Караванською і О. Притикою, який всіх трьох підсудних визнав винними у вчиненні злочину, передбаченим ст. 62, Т. І КК УРСР. О. Різників отримав 5,5 років суворого режиму, Н. Строката – 4 роки, О. Притика – 2 роки, оскільки останній виявив бажання спокутувати свою провину [44, с. 234-235]. Арешти мали катастрофічні наслідки для українського самвидаву: його інфраструктуру було зруйновано, самвидав як форма організації опозиції на деякий час перестала існувати. Основна маса авторів була кинута за ґрати.

На захист Н. Строкатої українськими дисидентами був організований «Комітет захисту Н. Строкатої» – перше українське правозахисне об'єднання. Довіреною особою Н. Строкатої в Одесі став Л. Тимчук. Тоді ж була заарештована ак-

тивістка єврейського руху Р. Палатник, яка брала активну участь і в загальнодемократичному русі. Після цих арештів КДБ став вважати лідером кола одеських дисидентів В. Ігрунова. У 1974 р. і він був заарештований. В. Ігрунов вважався однією з центральних постатей у поширенні самвидаву в СРСР. У його справі пройшло близько 30 осіб [45, с. 293]. КДБ шукав «бібліотеку самвидаву», яка знаходилась за їх оперативними даними в Одесі. В. Ігрунов був визнаний божевільним і відправлений до Одеської психлікарні, де перебував до 1976 р. У 1974 р. Л. Тимчук, який проходив у цій справі, коли за ним встановили стеження і прослуховували його квартиру, зумів знайти і знешкодити пристрій прослуховування. Після цього йому сфабрикували «хуліганство» і посадили на 15 днів.

Г. Голумбієвська і В. Барладяну втратили роботу. В. Барладяну і В. Гончаров займалися розповсюдженням самвидаву – як московського, так і київського. В. Барладяну встановив контакти з Українською і Московською гельсінськими групами, поширював їх документи. З 1968 р. він друкувався на Заході під псевдонімом Я. Друбала. У червні 1976 р. був заарештований його друг В. Гончаров, а у березні 1977 р. він сам. В. Барладяну отримав 3 роки за ст. 187 КК, але вже у таборі у 1980 р. він отримав новий аналогічний термін і вийшов на волю лише у 1983 р. У 1980 р. була заарештована Г. Михайленко, вона була визнана психічно хворою і відправлена до спецлікарні. У 1982 р. був заарештований П. Бутов. У нього шукали славнописну бібліотеку самвидаву, про яку йшла мова ще зі справи В. Ігрунова. Багато чого вилучили, але далеко не все [46, с. 294]. Його самого засудили до 5 років таборів суворого режиму і 2 років заслання.

В. Барладяну-Берладник довгий час працював завідуючим кабінетом мистецтвознавства Одеського державного університету, підтримував зв'язки з багатьма дисидентами. У 1976 р. під час обшуку в нього знайшли статті про політичну ситуацію в Україні, патріотичні вірші та автобіографічну повість. З березня 1977 р. В. Барладяну-Берладника було заарештовано, а 29 червня засуджено до трьох років позбавлення волі [47, с. 65].

Окремі дослідники переконані у тому, що в даний момент не могла йти мова про кампанію громадських протестів, оскільки організатори подібних протистоянь середини 1960-х рр. були заарештовані. Суспільство було настільки залякане переслідуваннями другої половини 1960-х рр., що про організацію широкомасштабних акцій не могло бути мови. Незважаючи на те, що репресії 1972-1973 рр. набули загальносоюзного масштабу, найжорстокіше вони проявлялися в Україні і сприяли радикалізації опозиційного руху.

Одночасно з організаціями націоналістичного напрямку, які боролися за створення незалежної української держави, та націонал-комуністичними, що намагалися пристосувати марксистсько-ленінську теорію до національного ґрунту, виникали й такі, що виступали за реалізацію демократичних прав і свобод громадян. Їх кількість збільшилася після підписання Радянським Союзом у серпні 1975 р. заключного документа в Гельсінкі (офіційна згода тоталітарної влади шанувати громадянські права своїх підданих).

Українська Гельсінська група сприяння виконанню Гельсінських угод виникла в Києві 9 листопада 1976 р. Її засновниками стали: О. Бердник – багаторічний в'язень концтаборів, уродженець села Вавилоче Снігурівського району Миколаївської області; П. Григоренко – колишній генерал-майор, в'язень спецлікарень; І. Кандиба – юрист, один з авторів програми Української робітничо-селянської спілки, відбудув 15 років ув'язнення; Л. Лук'яненко – юрист,

один з ініціаторів створення УРСС, був засуджений до розстрілу, який замінили 15 роками ув'язнення; М. Маринович – інженер; М. Матусевич – історик; О. Мешко – багаторічний в'язень концтаборів; Н. Строката – мікробіолог, яка відбувала покарання за виступи на захист свого чоловіка – С. Караванського; О. Тихий – політичний в'язень. Керівником групи був М. Руденко – український письменник, учасник Великої Вітчизняної війни [48, с. 552-554]. Хоча деякі історики вважають, що «Декларація Української Громадської групи сприяння виконанню Гельсінських угод» була представлена 8 листопада 1976 р., зазначаючи при цьому, що умовною датою заснування групи вважається 9 листопада. Крім «Декларації» офіційними документами Української Гельсінської групи вважалися бюлетені та меморандуми. І якщо з бюлетенями зрозуміло – їх було видано два випуски, то кількість меморандумів відрізняється в українських дослідників: О. Бажан вважає, що їх було 18, а А. Русначенко – 11. Співавтором перших восьми меморандумів був Л. Лук'яненко [49, с. 241-244].

Українська Гельсінська група налічувала за різними відомостями більше сорока осіб [50, с. 31]. Певна кількість з них були вихідцями або проживали на території Півдня України. Українська Гельсінська група сприяння виконанню Гельсінських угод посідає в історії українського національно-визвольного і правозахисного руху визначне місце. Її можна порівнювати з Кирило-Мефодіївським братством. Але якщо Братство після арештів не залишило по собі організаційних структур, то в групі в зародковому стані бачимо витoki більшості нині чинних в Україні правозахисних організацій, національно-демократичних і націоналістичних партій, які разом з іншими факторами привели Україну до незалежності.

Репресивні заходи 1976-1977 рр. призвели до переходу опозиційного руху до «фази відкритого протистояння з владою», хоча цього разу протистояння було легальним.

З початку 80-х рр. XX ст. окремі жителі Півдня Української РСР намагалися самостійно добитися виконання місцевими органами влади та правопорядку чинних законів, за що зазнавали переслідувань, у тому числі і примусового медичного (психіатричного) лікування. Так, О. Денщик, вчитель з міста Миколаїв відмовився приймати участь у виборах 1982 р., оскільки на його думку, «вибирати нема з кого». Озвучення цієї думки серед учнів призвело до звільнення його з роботи. В січні 1983 р. він особисто звернувся до Генеральної Прокуратури СРСР зі скаргою про незаконне звільнення. Оскільки відповіді з боку останньої не прослідувало, О. Денщик спробував особисто звернутися до журналіста «The New York Times», який на той час перебував у Москві. Біля прайм-таймів агентства ІТАР-ТАС він був затриманий особами в цивільному одязі та за кілька днів переведений до психіатричної лікарні, де знаходився до 1989 р. [51, с. 43-44].

Схожою була доля і в уродженця с. Константинопольського району А. Ільченка, який, працюючи вчителем вечірньої школи при ВТТ у Казанківському районі, 3 травня 1982 р. написав листа до ЦК КПСР на ім'я Л. Брежнєва, де зазначив, що відмовляється голосувати, бо не вірить, що вибори обирають кращих. У квітні 1985 р. він звернувся з листом до Президії Верховної Ради СРСР, де заявив, що відмовляється від громадянства СРСР, оскільки в країні не захищаються, а порушуються права людей. «За спробу виходу з громадянства СРСР та антирадянські виступи» А. Ільченко зазнав примусового «психіатричного лікування в спеціалізованій МВС» [52, с. 44].

Висновки. «Лібералізований терор» було приписано лише з розгортанням демократичних процесів

у СРСР у часи «горбачовської перебудови». Відмова від насилля та терору в кінцевому результаті призвела до розвалу Радянського Союзу.

Таким чином, важливе значення для подальшого розвитку України мають ідеї «шістдесятників». Вони боролися за культурне та духовне відродження нації, що являло собою відновлення національної самобутності, мови, традицій, правильного висвітлення історичного минулого. Шістдесятники повернули втрачену вагомість словам і поняттям, заставили людей знову повірити у реальність духовного світу. Це був справжній подвиг: в атмосфері тотального зневір'я у щось повірити і запалити вірою інших.

Українське шістдесятництво на Півдні України існувало й формувалося з різних соціальних верств у складній суспільно-політичній атмосфері. Породжене реформами М. Хрущова, воно виникло та існувало майже виключно завдяки зусиллям інтелігенції та справило глибокий вплив на події періоду другої половини 70-80-х рр. XX ст. Рух шістдесятництва став, крім іншого, своєрідним генетичним кодом подій, які привели до незалежності України.

Внесок шістдесятників Півдня України у загальну справу своїх однодумців був різним, не однаковою була і їх життєва та професійна доля. Шістдесятники на Півдні України значною мірою були вихідцями з студентського середовища, лави яких поповнювали вчителі, науковці, письменники, викладачі вузів. Незважаючи на постійний тиск системи вони дедалі більш відкрито висловлювали своє розуміння життя Української РСР, бачили нагальну потребу оновлення суспільства. Серед учасників руху на Півдні України практично не було селян та незначна кількість робітників. Серед останніх насамперед була сільська молодь, яка їхала до міста у пошуках роботи або уникнення «закріпачення» у колгоспах. Шістдесятники за віком у цілому не дуже відрізнялися один від одного, хоча до них приєднувалися люди старшого покоління.

Структурний елемент статті будемо вважати не повним, якщо не дозволимо собі зазначити, що в історичній науці не існує єдиної періодизації українського опозиційного руху. Нами на основі досвіду попередників створено власну періодизацію опозиційного руху на Півдні України:

- перший етап (друга половина 50-х – середина 60-х рр. XX ст.) – поява антирадянських настроїв та їх прояви у розмовах, плітках, стихійних виявах невдоволення існуючою системою влади;

- другий етап (друга половина 60-х – кінець 70-х рр. XX ст.) – участь активістів Півдня України в організованому опозиційному русі шістдесятників, гельсінському русі, русі етнічних меншин та заходах релігійного неконформізму; створення нечисленних місцевих організацій;

- третій етап (з початку – до середини 80-х рр. XX ст.) – окремі прояви опозиційного руху.

Стосовно ж умовних напрямків «опозиційної боротьби» на Півдні УРСР, то ми виділяємо наступні: прояви боротьби за національну ідею; антирадянський рух; шістдесятництво і правозахисний рух (в тому числі – за економічні права і свободу пересування); опозиційний рух етнічних меншин; релігійний неконформізм.

Практичне значення подальшого дослідження проблеми опозиційного руху на Півдні Української РСР полягає в тому, що систематизовані матеріали сприяють підготовці нових праць з історії України, історіографії, історичного краєзнавства, релігієзнавства, етнології, розробці спецкурсів у вищих навчальних закладах, дають можливість ширше висвітлити поставлену проблему на регіональному рівні.

Комплексне дослідження зазначеної проблеми доповнюють фактичним матеріалом загальну концепцію історії нашої держави та мають наукове та виховне

значення у сучасний період суспільно-політичних трансформацій, переосмислення історичної спадщини, подальшого розвитку української науки та культури.

Список літератури:

1. Кривдіна І. З історії правозахисного руху в Україні / І. Кривдіна // Науковий вісник Ізмаїльського державного педагогічного інституту. – 2001. – Випуск 10. – С. 11–13.
2. Янко В. Ідеї соціальної та національної справедливості в українському дисидентському русі 1960–1980-ті роки / В. В. Янко // Гілея: збірник наукових праць. – 2007. – Випуск 8. – С. 117–124.
3. Неравная борьба продолжалась: этнический потенциал движения за независимую Украину по отечественным документам 1965–1974 годов / Г. И. Гончарук, А. Е. Нагайцев. – Одесса: Астропринт, 2009. – Ч. 3. – 312 с.
4. Вівчарик М. Ідеї української державності в контексті позицій «шістдесятників» / М. М. Вівчарик // Українське суспільство. Друга половина ХХ століття. Історія та сучасність: Збірник науково-популярних статей. – К., 2002. – С. 57–58.
5. Ярошенко С. Українці у радянських таборих (1930–1950-ті рр.): історіографія проблеми / С. О. Ярошенко // Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць. – К.: Видавництво «Гілея», 2014. – Вип. 84. – С. 37–42.
6. Брегеда М. Процес десталінізації і суспільні настрої українського населення у 1953–1964 рр. / М. В. Брегеда. – Миколаїв: Ліон, 2010. – 187 с.
7. Серебрякова Е. От «шестидесятничества» к «диссидентству»: несколько слов об эволюции явления / Е. Серебрякова // Вестник Удмуртского университета. – 2013. – № 4-5. – С. 75–82.
8. Гаврилова А. Трансформация диссидентско-правозащитного движения в неправительственные правозащитные организации / А. Гаврилова // Вестник Кемеровского государственного университета. – 2008. – № 4. – С. 152–154.
9. Стрелец М. Правозащитное движение в СССР в эпоху Л. И. Брежнева: некоторые аспекты истории / М. Стрелец // Вестник Рязанского государственного университета им. С. А. Есенина. – 2013. – № 3(40). – С. 77–88.
10. Гарькин И. Историческая обстановка развития диссидентства в СССР в период «застоя» / И. Гарькин, Л. Королева // Современные научные исследования и инновации. – 2014. – № 7(39). – С. 122–126.
11. Шпак Д. О. Критерії розмежування та співвідношення опозиційного і дисидентського рухів у контексті радянського та сучасного українського права / Д. О. Шпак // Матеріали ХХІ Міжнародної історико-правової конференції «Поняття, терміни і категорії історико-правової науки» (м. Миколаїв, 23–26 квітня 2009 р.). – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – С. 268–275.
12. Довідник з історії України (А – Я) / ред.: І. Підкова, Р. Шуст. – К.: Генеза, 2002. – 1135 с.
13. Малий словник історії України / В. Смолій, С. Кульчицький, О. Майборода. – К.: Либідь, 1997. – 464 с.
14. Ведмідь Л. А. Історіографія опозиційного руху в Україні другої половини 50-х – середини 80-х років ХХ століття: дис. канд. іст. наук: спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни» / Людмила Анатоліївна Ведмідь. – К., 2005. – 191 с.
15. Шпак Д. Причини, направления и периодизация оппозиционного движения на Юге Украинской ССР / Д. А. Шпак // Современный научный вестник: научно-теоретический и практический журнал. – Белгород: Руснаучкнига, 2013. – № 40(179): История. Политология. Право. – С. 96–105.
16. Курносов Ю. Соціально-політичний розвиток УРСР у 50-х – першій половині 60-х років / Ю. Курносов // Український історичний журнал. – 1990. – № 5. – С. 79–86.
17. Державний архів Автономної Республіки Крим (далі – ДА АРК). – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 4323. – 66 арк.
18. ДА АРК. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 4338. – 255 арк.
19. Державний архів Одеської області. – Ф.П. 11. – Оп. 14. – Спр. 116. – 142 арк.
20. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–80-х рр. / Георгій Касьянов – К.: Либідь, 1995. – 224 с.
21. Соболев П. Нариси історії Миколаївщини ХХ століття / П. І. Соболев. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2005. – 173 с.
22. Шпак Д. Соціальне обличчя руху шестидесятництва на Півдні України / Д. О. Шпак // Наукові праці: науково-методичний журнал. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – Т. 83. Випуск 70. Історичні науки. – С. 50–54.
23. Соболев П. Нариси історії Миколаївщини ХХ століття / П. І. Соболев. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2005. – 173 с.
24. Чорновіл В. Що і як обстоює Богдан Стенчук / В'ячеслав Чорновіл // Український вісник. – Париж, Балтимор, 1972. – Випуск 6. – С. 12–57.
25. Там само.
26. Соболев П. Нариси історії Миколаївщини ХХ століття / П. І. Соболев. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2005. – 173 с.
27. Шпак Д. О. Рух шестидесятництва в Миколаївській області: особливості розвитку та соціальний склад / Д. О. Шпак // Матеріали VII Миколаївської обласної краєзнавчої конференції «Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження» (м. Миколаїв, 18–19 грудня, 2008). – Миколаїв: Можливості Кіммерії, 2008. – С. 133–135.
28. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 6160. – 158 арк.
29. Самвидав // Літературознавчий словник-довідник. – К.: Академія, 1997. – С. 622–623.
30. Бажан О. «Самвидав» як засіб поширення об'єктивної інформації про Україну в 60–80-х роках / О. Г. Бажан // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 1998. – № 1/2. – С. 357–364.
31. Кручик І. Карикатурист Хрущова / І. Кручик // Український тиждень. – 2011. – № 35. – 26 серпня – 1 вересня. – С. 44–46.
32. Зайцев Ю. Дисиденти: опозиційний рух 60 – 80-х років / Ю. Д. Зайцев // Сторінки історії України ХХ століття / за ред. С. Кульчицького. – К.: Освіта, 1992. – С. 195–235.
33. Гончарук Г. И. Украина: предрассветные сражения: Сопrotивление власти в советских документах 1975–1991 годов / Г. И. Гончарук, А. Е. Нагайцев, Е. А. Шановская. – Одесса: Астропринт, 2011. – 312 с.
34. Шитюк М. З когорти шестидесятників / М. Шитюк // Реабілітовані історією. Миколаївська область. – К. – Миколаїв: Світогляд, 2007. – Кн. 3. – С. 230–240.
35. Курносов Ю. Інакомислення в Україні (60 – ті – перша пол. 80-х рр. ХХ ст.) / Ю. Курносов. – К.: Інститут історії НАН України, 1994. – 222 с.
36. Русначенко А. Національно-визвольний рух в Україні: середина 1950-х – початок 1990-х рр. / А. Русначенко. – К.: Вид-во імені Олени Теліги, 1998. – 720 с.
37. Там само.
38. Галузевий державний архів Служби безпеки України. – Ф. 16. – Оп. 5-а. – Спр. 67826-ФП. – Т. 3. Кримінальна справа № 13. – 456 арк.

39. Шпак Д. О. Соціальне обличчя руху шестидесятництва на Півдні України / Д. О. Шпак // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – Т. 83. Випуск 70. Історичні науки. – С. 50–54.
40. Курносів Ю. Інакомислення в Україні (60-ті – перша пол. 80-х рр. ХХ ст.) / Ю. Курносів. – К.: Інститут історії НАН України, 1994. – 222 с.
41. Захаров Б. Нарис історії дисидентського руху в Україні (1956-1987 роки) / Борис Захаров. – Харків: Фоліо, 2003. – 154 с.
42. Там само.
43. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації ХІХ–ХХ століття / Я. Й. Грицак. – К.: Генеза, 1996. – 360 с.; Довідник з історії України (А – Я) / ред.: І. Підкова, Р. Шуст. – К.: Генеза, 2002. – 1135 с.; Nahailo B. Ukrainian Dissent and Opposition After Shelest / B. Nahailo // Ukraine after Shelest. – Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies, 1984. – 119 p.
44. Шитюк М. З когорти шестидесятників / М. Шитюк // Реабілітовані історією. Миколаївська область. – К. – Миколаїв: Світогляд, 2007. – Кн. 3. – С. 230–240.
45. Алексеева Л. История инакомыслия в СССР. Новейший период / Людмила Алексеева. – М.: ЗАО РИЦ «Зацепя», 2001. – 384 с.
46. Там само.
47. Гончарук Г. И. Украина: предрассветные сражения: Сопrotивление власти в советских документах 1975-1991 годов / Г. И. Гончарук, А. Е. Нагайцев, Е. А. Шановская. – Одесса: Астропринт, 2011. – 312 с.
48. Українська Громадська група сприяння виконанню Гельсінських угод. Меморандум. Частина І // Визвольний шлях. – 1977. – № 5. – С. 552–554.
49. Лук'яненко Л. Не дам загинуть Україні! / Левко Лук'яненко. – К.: Софія, 1994. – 512 с.
50. Українська Громадська Група сприяння виконанню Гельсінських угод: [в 4-х томах] / Харківська правозахисна група / С. Карасик та ін.; укл. Е. Захаров, ред.: Л. Богораз, О. Даніель. – Харків: Фоліо, 2001. – Т. 1: Особистості. – 208 с.
51. Реабілітовані історією. Миколаївська область / відп. ред. С. С. Макарчук. – К. – Миколаїв: Світогляд, 2007. – Кн. 3. – 655 с.
52. Там само.

Шпак Д.А.

Николаевский филиал

Киевского национального университета культуры и искусств

ШЕСТИДЕСЯТНИЧЕСТВО И ПРАВОЗАЩИТНОЕ ДВИЖЕНИЕ НА ЮГЕ УКРАИНСКОЙ ССР II ПОЛОВИНЫ ХХ СТОЛЕТИЯ

Аннотация

В статье раскрыты причины возникновения и обобщенно представлены особенности формирования и развития шестидесятничества и правозащитного движения на Юге Украинской ССР, опираясь на труды предшественников и некоторые архивные материалы. Кроме того, представлена собственная периодизация оппозиционного движения в указанном регионе УССР. Статья рассчитана на студентов высших учебных заведений исторических специальностей.

Ключевые слова: оппозиционное движение, диссидентское движение, Шестидесятничество, правозащитное движение, Юг Украинской ССР.

Shpak D.O.

Mykolaiv branch

of Kyiv National University Culture and Arts

THE SIXTIERS AND THE HUMAN RIGHTS MOVEMENT IN THE SOUTH OF UKRAINIAN SSR OF THE SECOND HALF OF THE XX CENTURY

Summary

In this article, the author revealed reasons of occurrence and tells about the peculiarities of formation and development of the sixtiers and the human rights movement in the South Ukrainian SSR. Material of the article prepared is based on the works of predecessors, and employs some of the archival materials. Moreover, the article presents the author's periodization of the opposition movement of the Ukrainian SSR in the said region. This article is intended for university students of historical specialties.

Keywords: opposition movement, dissident movement of the sixtiers, human rights movement, the South Ukrainian SSR.